

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА СЕЛЯНСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА ТА ТВАРИННИЦТВА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ МІСЦЯ В АПК УКРАЇНИ

Проаналізовано виробництво селянськими господарствами продукції рослинництва і тваринництва. З'ясовано необхідні показники для визначення ролі селянських господарств в аграрному секторі економіки України

Постановка проблеми. В аграрному виробництві України є дві головні галузі – рослинництво і тваринництво. Рослинництво як галузь АПК України загалом відіграє особливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки України. Саме воно забезпечує населення продуктами харчування, тваринництво – кормами, харчову, переробну і легку промисловість – сировиною, зовнішню торгівлю - експортними товарами. Рослинництво охоплює цілий ряд підгалузей: зернове господарство, цукрово-бурякове виробництво, вирощування соняшника, картоплі, овочів, кормових та інших культур. Однак на сьогодні переважна більшість рослинницьких підгалузей перебувають у досить нестабільному стані, що характеризується їх низькою прибутковістю.

Головними галузями тваринництва України на сьогодні є розведення великої рогатої худоби й свинарство, далі – вівчарство і птахівництво; занепало конярство. Допоміжне значення мають кролівництво, бджільництво, шовківництво, рибальство і звіроводство. Здебільшого розміщення і спеціалізація тваринництва зумовлені потребами населення. Водночас окремі галузі тваринництва прив'язані до м'ясної, м'ясомолочної, цукрової, спиртової, крохмале-патокової промисловості. Тваринницький комплекс – один із найбільш важливих структурованих, збалансованих і економічно розвинених. Він охоплює сукупність цілих галузей сільськогосподарського виробництва, харчової і переробної промисловості, які займаються виробництвом і переробкою продукції тваринництва. Представляє собою великий комплекс галузей, що виробляють високопоживні, калорійні і дієтичні продукти харчування (м'ясо, молоко, яйця) та цінну сировину (вовну, шкіри, хутро та інші види продукції).

Тому гармонійне поєднання рослинництва і тваринництва – необхідна умова успішного функціонування всього аграрного комплексу України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз виробництва селянськими господарствами (надалі – СГ) продукції рослинництва та тваринництва для визначення їх місця в аграрному секторі економіки України як предмет дослідження знаходились в полі наукових інтересів багатьох вчених-дослідників, зокрема в працях Ю.М. Акчуріної, Л.Я. Балаш, П.М. Боровика, С.А. Грекова, С.М. Григор'єва, Г.В. Довбиш, М.В. Дубініної, І.В. Юнаш, О.В. Карман, О.В. Ключковського, В.О. Ключковської, Н.В. Коваль, С.О. Ковальової, С.М. Колотухи, Т.В. Лютик, П.М. Макаренко, Н.П. Макарова, І.В. Малікової, І.В. Свиноуса, А.В. Сідоріна, І.В. Франчук, М.Й. Хорунжого, Т.О. Шматковської, А.О. Яркового, П.Я. Ярошевича та інших. Це цілком зрозуміло, оскільки виробництво продукції рослинництва та тваринництва СГ в аграрному секторі економіки відіграють значну роль в цілому в економіці України. Тому питання визначення місця СГ у виробництві продукції рослинництва та тваринництва в аграрному секторі економіки України є актуальним.

Мета дослідження. Метою дослідження є спроба з'ясувати місце СГ у виробництві продукції рослинництва та тваринництва в аграрному секторі економіки України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Продуція рослинництва, що виробляється СГ у більшій своїй частині трудомістка. Розглянемо дані про частку виробництва продукції рослинництва СГ в структурі рослинницької продукції в цілому по Україні, що подано в табл. 1.

Таблиця 1. Частка виробництва продукції рослинництва СГ*

Продукція сільськогосподарства	Частка продукції рослинництва СГ в структурі рослинницької продукції в цілому по Україні										
	За відповідними роками										
	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Рослинництво, %	25,0%	44,8%	59,1%	57,1%	66,1%	59,3%	59,7%	57,7%	58,4%	50,5%	53,7%

*Складено на підставі даних Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 рік [1, 2]

Дані з табл. 1 свідчать про те, що продукція рослинництва, вироблена СГ, займає значну частку в загальній структурі вирощеної продукції АПК України. Так, якщо в 1990 р. СГ було вирощено 25,0 % сукупної продукції рослинництва, то вже через 5 років (1995 р.) частка вирощеної продукції рослинництва СГ стала займати 44,8 %, тобто приріст вирощеної продукції СГ за 5 років збільшився на 19,8 % в порівнянні з 1990 р. Ще через 5 років (2000 р.) частка вирощеної продукції СГ збільшилася на 14,3 % в

порівнянні з 1995 р. або на 34,1 % в порівнянні з 1990 р. Пікової точки, частка вирощеної продукції рослинництва СГ набула в 2003 р. та складала 66,1 %, що на 41,1 % більше порівняно з 1990 р., та на 21,3 % більше ніж в 1995 р. В 2009 р. частка вирощеної продукції рослинництва СГ складала 53,7 %, що в свою чергу менше 2003 р. на 12,4 %, але більше 1990 р. на 28,7 % та відповідно 1995 р. на 12,5 %.

Частку вирощеної продукції рослинництва СГ в розрізі основних сільськогосподарських культур наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Частка вирощеної продукції рослинництва СГ в розрізі основних сільськогосподарських культур*

Основні сільськогосподарські культури	Частка продукції рослинництва СГ в структурі рослинницької продукції в цілому по Україні, у %										
	За відповідними роками										
	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Зернові культури	2,83%	8,10%	18,38%	24,02%	27,86%	24,16%	24,27%	24,99%	22,01%	21,01%	22,13%
Цукрові буряки (фабричні)	0,01%	2,58%	12,16%	26,16%	22,60%	23,13%	21,48%	15,07%	13,04%	12,22%	9,10%
Соняшник	2,41%	4,41%	12,50%	16,63%	15,94%	21,11%	21,16%	21,94%	19,17%	18,95%	18,65%
Картопля	71,35%	93,89%	98,60%	98,62%	98,57%	98,69%	98,77%	98,59%	97,96%	97,76%	97,37%
Овочі	26,91%	72,67%	83,06%	87,87%	87,34%	88,96%	89,29%	87,91%	89,57%	86,08%	86,57%
Плоди та ягоди	53,58%	83,61%	81,83%	85,47%	75,96%	88,56%	88,17%	87,79%	86,53%	84,57%	86,71%
Виноград	20,45%	26,48%	29,96%	37,88%	35,84%	43,32%	41,76%	48,50%	34,72%	32,05%	33,90%

*Складено на підставі даних Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 рік [1, 2]

З вищенаведеної табл. 2 можна зробити висновок, що частка вирощеної продукції рослинництва СГ у розрізі основних сільськогосподарських культур припадає на картоплю, овочі, плоди та ягоди, значно менша частка вирощеної продукції СГ припадає на цукрові буряки, соняшник та виноград.

Пропонуємо порівняти зміну частки вирощеної продукції рослинництва СГ у розрізі основних сільськогосподарських культур за відповідні роки в порівнянні з 2009 р., що наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Зміна частки вирошеної продукції рослинництва СГ за основними сільськогосподарськими культурами в порівнянні до 2009 р.*

Основні сільськогосподарські культури	Зміна частки вирошеної продукції рослинництва СГ в загальній сукупності вирошеної сільськогосподарської продукції в порівнянні з 2009р., у %										Питома вага 2009 р., у %
	За відповідними роками										
	1990	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Зернові культури	+19,3	+14,3	+3,75	-1,89	-5,73	-2,03	-2,14	-2,86	+0,12	+1,12	22,13
Цукрові буряки (фабричні)	+9,09	+6,52	-3,06	-17,06	-13,50	-14,03	-12,38	-5,97	-3,94	-3,12	+9,10
Соняшник	+16,24	+14,24	+6,15	+2,02	+2,71	-2,46	-2,51	-3,29	-0,52	-0,3	18,65
Картопля	+26,02	+3,48	-1,23	-1,25	-1,2	-1,32	-1,4	-1,22	-0,59	-0,39	97,37
Овочі	+59,66	+13,9	+3,51	-1,3	-0,77	-2,39	-2,72	-1,34	-3,0	+0,49	86,57
Плоди та ягоди	+33,13	+3,1	+4,88	+1,24	+10,75	-1,85	-1,46	-1,38	+0,18	+2,14	86,71
Виноград	+13,45	+7,42	+3,94	-3,98	-1,94	-9,42	-7,86	-14,6	-0,82	+1,85	33,90

*Складено на підставі даних Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 рік [1, 2]

Варто зазначити думку провідного вітчизняного вченого-науковця М.І. Хорунжого, який зазначає, що рівень продуктивного використання землі в СГ є доволі високим: 1990 рік – 1075 грн./га, 2003-й – 2850 грн./га, 2004-й – 3109 грн./га, 2007-й – 3396 грн./га. Порівняно із 1990 роком продуктивне використання землі в цій формі господарювання зросло у 3,2 рази [3, с. 183].

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що в процесі реформування агропромислового комплексу за період з 1990 р. по 2009 р. зменшилася частка

виробленої продукції рослинництва в суспільному секторі та суттєво збільшилася в приватному, в той же час основна маса продукції рослинництва приватного сектору вироблена СГ. Отже, СГ є провідним і найстабільнішим типом виробників сільськогосподарської продукції рослинництва в умовах загальної кризи у сільському господарстві країни.

Далі нами пропонується розглянути та проаналізувати частку поголів'я худоби та птиці СГ в загальній структурі всіх господарств, дані що наведено в табл. 4.

Таблиця 4. Частка поголів'я худоби та птиці, що утримується СГ в загальній структурі господарств за 1990-2009 рр.*

№ з/п	Показник	Частка СГ в загальній структурі господарств за відповідними роками, у %											
		1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	Велика рогата худоба:	14,38	21,96	46,55	50,50	53,95	58,96	61,02	61,74	62,85	64,91	66,14	66,29
1.1	у т.ч. корови	26,09	38,99	62,67	65,94	70,27	74,32	75,80	76,18	77,17	78,07	78,15	77,90
2	Свині	27,57	45,59	68,45	65,26	63,16	68,96	67,55	63,11	59,57	59,12	58,15	56,34
3	Вівці та кози:	14,88	40,86	77,97	80,15	81,75	83,81	84,56	83,37	82,50	82,07	82,63	82,76
3.1	у т.ч. вівці	99,27	24,59	57,22	59,77	62,11	66,52	69,26	69,15	69,62	71,18	72,81	73,85
4	Птиця всіх видів	45,96	63,89	79,55	74,27	71,71	70,29	66,88	58,89	56,64	52,69	50,45	47,54

*Складено на підставі даних взятих для розрахунку із Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 рік [1, 2]

За даними табл. 4 можна дійти висновку, що частка всього поголів'я худоби та птиці, що утримується СГ в Україні за період з 1990 по 2009 р., суттєво збільшилася по всім без виключення категоріям худоби та птиці в загальній сукупності господарств. Частка великої рогатої худоби, що утримується СГ порівнюючи 2009 р. з 1990 р. збільшилася на 51,91 %. Частка СГ, що утримують свиней за аналогічний період збільшилася на 28,77 %. Частка вівців та кіз, що утримуються СГ, збільшилася порівнюючи 2009 р. з 1990 р. на 67,88 %, а утримання птиці на 1,58 % за аналогічний період.

Колектив вітчизняних авторів О. Ключковський, В. Ключковська та І. Іонаш зазначають, що нині СГ є основними виробниками тваринницької продукції та постачальниками її на м'ясокомбінати та молокозаводи.

Таблиця 5. Частка виробництва основних видів продукції тваринництва СГ за 1990-2009 рр.*

№ з/п	Показник	Частка виробництва основних видів продукції тваринництва СГ в загальній структурі господарств за відповідними роками, у %											
		1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	М'ясо у забійній вазі	28,89	51,74	73,66	76,80	72,88	69,28	67,88	63,18	57,28	51,94	48,58	46,06
1.1	у т.ч. яловичина	8,96	31,20	59,55	66,87	67,47	66,94	71,84	72,60	71,96	69,41	72,71	74,89
1.2	телятина	43,27	74,85	86,54	88,49	84,31	80,35	75,46	77,53	69,20	65,04	64,24	60,65
1.3	м'ясо птиці	49,58	72,34	81,35	71,97	60,00	50,00	38,93	35,61	29,88	23,51	20,03	20,47
2	молоко	24,08	45,09	70,87	73,13	75,89	80,29	81,75	81,02	81,20	82,11	82,20	81,03
3	яйця	37,83	55,65	66,21	61,95	55,94	56,09	53,73	50,50	46,38	45,92	43,36	41,80
4	вовна	11,07	30,22	61,76	63,64	70,59	72,73	75,00	78,13	78,79	79,41	78,38	80,49

*Складено на підставі даних взятих для розрахунку із Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 рік [1, 2]

Виходячи з вищевикладених даних табл. 5 можна сказати, що частка м'яса у забійній вазі вироблена СГ за 2009 р. в порівнянні з 1990 р. в загальному збільшилася на 17,17 % і становить у 2009 р. 46,06 %. Частка виробленої яловичини і телятини СГ за аналогічний період збільшилася на 38,93 % і становить у 2009 р. 74,89 %. Частка виробленої свинини СГ за аналогічний період збільшилася на 17,38 % і становить у 2009 р. 60,65 %. Частка виробленої птиці СГ за аналогічний період зменшилася на 29,11 % і становить у 2009 р. 20,47 %. Частка виробленого молока СГ за аналогічний період збільшилася на 56,95 % і становить у

Далі автори зазначають, що починаючи з 1990 р. Україна втратила половину поголів'я ВРХ (велика рогата худоба – примітка автора), в тому числі майже третину корів, значну кількість поголів'я свиней та птиці. Проте у селянських дворах кількість худоби збільшилась, і починаючи з 1991 року зростає виробництво тваринницької продукції [4, с. 93].

Далі нами пропонується розглянути та проаналізувати частку виробництва основних видів продукції тваринництва СГ в загальній структурі всіх господарств, що наведено в табл. 5.

2009 р. 81,03 %. Частка вироблених яєць СГ за аналогічний період збільшилася на 3,97 % і становить у 2009 р. 41,80 %. Частка виробленої вовни СГ за аналогічний період збільшилася на 69,42 % і становить у 2009р. 80,49 %.

Слід відмітити, що зростання частки продукції тваринництва, виробленої СГ, відбулося в основному за рахунок різкого зменшення обсягів виробництва цього виду продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Також нами пропонується проаналізувати середню вагу худоби СГ в порівнянні з усіма господарствами, яку продано переробним підприємствам (табл. 6).

Таблиця 6. Відхилення середньої ваги худоби, проданої СГ, в порівнянні з усіма господарствами*

№ з/п	Показник	Відхилення середньої ваги худоби, проданої СГ, в порівнянні з усіма господарствами, у %											
		1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	Велика рогата худоба	-8,4	9,3	2,5	0,6	0,8	2,0	2,5	1,3	0,8	2,8	1,7	3,9
2	Свині	23,6	40,0	14,8	9,9	12,2	12,6	14,7	23,2	15,9	10,9	15,6	20,2
3	Вівці та кози	5,5	20,6	5,0	2,4	2,3	2,3	2,2	0	4,3	2,0	6,0	18,0

*Складено на підставі даних взятих для розрахунку із Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 роки [1, 2]

Виходячи з вищенаведених даних табл. 6, можна стверджувати, що середня вага худоби СГ, яку продано переробним підприємствам, в порівнянні з усіма господарствами за 2009 р. більша, за наступними видами худоби: а) велика рогата худоба на 3,9 %; б) свині – 20,2 %; в) вівці та кози – 18 %. Тобто, можна зробити

висновок, що вага худоби, що утримується СГ, на порядок більша, ніж вага худоби, що утримується сільськогосподарськими підприємствами.

Далі нами пропонується проаналізувати середньорічний удій молока від однієї корови СГ в порівнянні з усіма господарствами, що наведено в табл. 7.

Таблиця 7. Відхилення середнього удою молока СГ в порівнянні з усіма господарствами*

№ з/п	Показник	Відхилення середнього удою молока СГ в порівнянні з усіма господарствами, у %											
		1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	Удій молока ОСГ	-7,9	23,5	25,5	13,3	11,3	11,5	7,0	4,5	4,5	3,8	2,9	1,0

*Складено на підставі даних взятих для розрахунку із Статистичного щорічника України за 2008 та 2009 роки [1, 2]

З вищенаведеної табл. 7, можна зробити висновок, що за період з 1990-2009 р. тільки в 1990 р. середній удій молока від СГ був менший в порівнянні з усіма господарствами на 7,9 %, вже починаючи з 1995 р. середній удій молока СГ в порівнянні з усіма господарствами був більший на 23,5 % і у 2000 р. був найбільший розрив на 25,5 % по середньому удою молока порівнюючи з усіма господарствами. В 2009 р. середній удій молока СГ більше тільки на 1 %, ніж середній показник усіх господарств по удою молока. Така ситуація, на нашу думку, пов'язана з тим, що під тиском монопольних переробних і сервісних підприємств СГ згортають свою діяльність, яке ще домінує в аграрній сфері виробництва: йому стає не вигідно продавати за безцінь вироблену обтяжливою працею продукцію. Як зазначає М.І. Хорунжий: "Лише впродовж 2005-2006 років кількість СГ скоротилася на 98 тис. одиниць, а поголів'я корів у них зменшилося на 148 тис." [3, с. 217].

Частка СГ у виробництві сільськогосподарської продукції у 2009 р. складає за такими основними видами продукції наступні величини: а) яловичина і телятина – 79,89 %; б) м'ясо свині – 60,65 %; в) м'ясо птиці – 20,47 %; г) молоко – 81,03 %; г) яйця – 41,80 %; д) вовна – 80,49 %.

Отже, СГ, виробляючи більше 50 % товарної продукції тваринництва, займають чільне місце в АПК України.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що проаналізувавши виробництво продукції рослинництва та тваринництва СГ в аграрному секторі економіки, ми дійшли висновку, що СГ відіграють значну роль в цілому в економіці України.

Список використаної літератури:

1. Статистичний щорічник України за 2008 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат, 2009. – 567 с.
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат, 2010. – 566 с.
3. Хорунжий М.І. Аграрна політика: підручник / М.І. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2010. – 321 с.
4. Ключковський О.В. Роль особистих селянських господарств у забезпеченні продовольчої безпеки країни. / О.В. Ключковський, В.О. Ключковська, І.В. Іонаш // Облік, контроль та аналіз на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку: [Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції]. – Вінниця: РВВ ВНАУ, 2010. – С. 91-94.

БЕЗВЕРХИЙ Костянтин Вікторович – аспірант без відриву від виробництва кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК Державного вищого навчального закладу "Київський національний університет імені Вадима Гетьмана"

Наукові інтереси:

- проблеми обліку, аналізу, бюджетування та внутрішньогосподарського контролю непрямих витрат промислових підприємств;
- організаційно-методичні засади обліку і оподаткування в селянських господарствах